

Hanna Halavina

Uniwersytet w Białymstoku / University of Białystok

ORCID: 0000-0003-0789-5022

e-mail: h.halavina@uwb.edu.pl

Działania edukacyjne rodziców wielojęzycznych w nauczaniu dziecka języka ojczystego i języków obcych (na przykładzie nauczania języków: białoruskiego i angielskiego)

Educational activity of multilingual parents in teaching children the mother tongue and foreign languages (based on the examples of Belarusian and English language teaching)

Мэтанакіраваная навучальная дзейнасць шматмоўных бацькоў у развіцці роднай і замежнай моваў дзіцяці (на прыкладзе навучання беларускай і англійскай мовам)

ABSTRACT: The article draws attention to the topic which correlates both with linguistics and pedagogy – family language education. The issue drew author’s attention upon notice that in spite of growing interest in family practicing so called intended bilingualism¹ scientific literature still needs more research and information on this topic. The process of learning a new language while keeping child’s family tongue remains loaded with bias and socially-political burden. The topic is especially acute for parents speaking an endangered language who face a dilemma: either to stick to their traditional language and culture or opt for a more widely spread options. As the research shows, the language choice becomes not only a choice of the communication tool, but also cultural and identical one. So it happens in Belarusian families which decide either to preserve Belarusian language by teaching it to their children or to choose English as the guarantee for western-oriented career success. The subject of this study is the educational activities and motifs of parents (Belarusian citizens within the Republic of Belarus or in other European countries

¹ Intended bilingualism is understood as determined everyday communication in a certain language. Sometimes, especially if English/native language are concerned, the phenomenon is called emergent bilingualism. Emergent bilingual children- children who are growing up with more than one language in home and at school. [Education Development Center].

as the first generation of immigrants) aimed at regular and organized teaching their children Belarusian/English language. The research has been conducted in the form of the in-depth interviews with seven Belarusians coming from the generation of millennials (1981–1995) and bringing up 3–12 years old children. The interviews involved questions about parents' educational activity aimed at teaching children the languages and the pros and cons of child bilingualism from the parents' point of view. Five parents have been using Belarusian language for family communication and children teaching and two – English, though they all are fluent in Russian (and sometimes other languages). The research has been conducted as a preliminary study within the doctoral thesis. The research main assumptions: a). family education can not only be organized, intended and motif-driven, but it also may play the leading role in child language skills development; b). teaching activities, used by parents may be of high interest for professional language teachers, especially those working with emergent bilingual children. The study results have shown that during the process of teaching a language, the teaching activities chosen by parents were similar for both English and Belarusian. It means that researching and organizing these activities could be useful for creating a common approach to learning a language from the youngest age. The research could also help teachers in educating bilingual children, speaking Belarusian or any other language as the language of family communication.

KEYWORDS: family education, intentional bilingualism, parents' motivation, early child development, Belarusian language, English language.

1. Wprowadzenie

Obecnie na Białorusi funkcjonują dwa języki urzędowe, co stanowi nietypową sytuację w państwach europejskich, przy czym język większości narodowej znajduje się w zdecydowanie gorszej sytuacji [Kalita 2010: 204]. Potwierdzają to statystyki. Według danych Belstat [Belstat 2019a] w roku szkolnym 2018/2019 edukację przedszkolną w języku białoruskim otrzymywało jedynie 9,9% dzieci, a tylko 11,1% młodzieży miało dostęp do średniej edukacji w tym języku. Szkolnictwo wyższe w języku białoruskim nie istnieje (oprócz filologii białoruskiej). Według danych Polskiego Radia [*Język białoruski zagrożony...* 2014] liczba osób stale posługujących się językiem białoruskim obniżyła się z 5,9% w r. 2009 do 3,9% w r. 2012. Ocena rzeczywistej skali zmian w XX w. jest dość skomplikowana, bo spisy ludności, w których zawarto pytania dotyczące edukacji, odbywały się pod naciskiem politycznym. Należy też pamiętać o wysokim procencie analfabetów wśród ludności białoruskojęzycznej II RP – do 77,6% [Milewski 2005: 7, 17].

Poprzez swoje działania w obszarze edukacji władze białoruskie próbują kontrolować sytuację. Obecnie na Białorusi istnieją dwa oficjalne i równorzędne języki państwowe – białoruski i rosyjski. Według definicji język państwowy to język oficjalny, którym posługują się organy państwa i administracji publicznej (PWN). W praktyce jednak językiem państwowym Republiki Białoruskiej jest tylko rosyjski. W ciągu ostatnich lat wypiera on język narodowy

Białorusinów jako „podstawowy element tożsamości narodowej i dobro kultury narodowej” [Kołodziej, Burzyńska-Wentland 2009: 159].

Szczegółowo dyskryminację z powodu używania języka białoruskiego w społeczeństwie opisuje białoruska aktywistka Alena Nahornaja [Nahornaja 2021] w swojej książce *Mowa 404*. Pokazuje w niej przykłady, kiedy Białorusinom nakazuje się „mówić normalnym językiem”, zakazuje się „rozmawiać w języku obcym”, opisuje przeszkody stawiane podczas uzupełniania dokumentów w języku białoruskim, a także sytuacje pobicia i obrażania ludzi mówiących po białorusku.

W takiej sytuacji decyzja rodziców, czy uczyć dziecko języka swoich przodków, staje się wyzwaniem, na które decydują się nieliczni. Jednakże są jeszcze rodzice białoruscy, którzy dla siebie i swoich dzieci wybierają tę trudną drogę.

W niniejszym artykule spróbuję odpowiedzieć m. in. na pytania, w jaki sposób kształtuje się tak ważny składnik tożsamości dziecięcej i ludzkiej, jakim jest język, oraz jaka jest rola rodzica w tym procesie. Do tej pory badacze nie poświęcali tej kwestii zbyt dużo uwagi. Dopiero w pracach dwudziestowiecznych lingwistów, takich jak: Einar Haugen *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior* [Haugen 1953], Tove Skutnabb-Kangas *Bilingualism or not – the education of minorities. Multilingual Matters* [Skutnabb-Kangas 1981] czy Jiří Marvan *Brána jazykem otvíraná aneb o češtině světově* [Marvan 2004], pojawiła się myśl o posiadaniu przez każdego człowieka „prawa do własnego języka i kultury” [Konstytucja RP 1997, art. 35]. Prawo to jest często pomijane w edukacji masowej, ponieważ w pedagogice pokutuje stwierdzenie, że edukacja jest możliwa tylko w systemie, według programów zatwierdzonych przez państwo i zaczyna się dopiero w momencie wstąpienia dziecka do budynku placówki oświatowej [Wacławek, Wtorkowska 2019: 106].

Uważam, że aby zachować swój język, należy go przekazywać z pokolenia na pokolenie w ramach odrębnej rodziny. Dlatego w swojej pracy podkreślam szczególne znaczenie rodziców w przekazywaniu umiejętności językowych, a także kreowaniu pozytywnego stosunku dziecka do własnego języka i kultury.

2. Tożsamość rodziców a język ojczysty ich dzieci

Główne miejsce w obiektywie moich badań prowadzonych w ramach rozprawy doktorskiej zajmują rodzice, którzy świadomie podejmują wyzwanie wychowania i nauczania swojego dziecka, są aktywnie zaangażowani w proces edukacji i nie oddają tej roli instytucjom urzędowym z różnych powodów. Taka postawa rodziców jest jednym ze współczynników sukcesu dziecka w procesie edukacyjnym, dlatego nie powinni być oni pomijani jako

swojego rodzaju „połączenie brakujące” [Troupe 2020: 3; Solomon 2011: 14]. Zgodnie z teorią społecznego uczenia się dziecko uczy się w procesie obserwacji i modelowania czynności osób dorosłych z bliskiego otoczenia [Bandura 1971: 10]. W życiu codziennym możemy zaobserwować potwierdzenie tej teorii – dzieci kopiują zachowanie rodziców, a nawet ich akcent. Świadczy to o tym, że potencjał wychowania rodzinnego jest niezwykle wysoki, ponieważ opiera się ono na autorytecie rodzicielskim, jest zindywidualizowane, a jeśli rodzice biorą bezpośredni udział w wychowaniu i nauczaniu dziecka, odbywa się to w sposób naturalny, podczas zabaw lub codziennych czynności.

W krajach z wysokim wskaźnikiem rozwoju społecznego, m. in. w Polsce i na Białorusi [UNDP 2023: 274], widoczna jest tendencja do tak zwanego zaangażowanego rodzicielstwa, które oznacza aktywne zainteresowanie i udział rodziców w procesie edukacji ich dzieci. Wskazuje na to duża liczba publikacji [Ferlazzo, Hammond 2009; Morgan 2016; Garvis i in. 2021] zwłaszcza w języku angielskim, choć polska i białoruska literatura tematu także nadąża za tym trendem [Pieciuch 2017: 43]. W artykule *Parental involvement in early childhood education in Belarus* Natallia Bahdanovich Hanssen i Volha Mamonka [Bahdanovich Hanssen, Mamonka 2021] zaprezentowały zaangażowanie rodziców białoruskich we wszystkich poziomach edukacji ich dzieci, wskazały też na konieczność ich większego udziału, ponieważ „nawiązywanie pozytywnych relacji z rodzicami podwyższa efektywność edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej” [Bahdanovich Hassen, Mamonka 2021].

Badani przeze mnie rodzice należą do pokolenia millenialsów, czyli mają 25–45 lat. Są pewni siebie, mają mocne poczucie przynależności do społeczności nie tylko lokalnej, lecz także globalnej. Aktywnie uczestniczą w procesie wychowania swoich dzieci, poświęcając temu procesowi dużo czasu i uwagi [Howe, Strauss 2000: 370]. W wymiarze historycznym ludzie w tym wieku, którzy pochodzą z Europy Wschodniej, pamiętają ruchy antykomunistyczne, doświadczyli upadku muru berlińskiego i rozpadu Związku Radzieckiego, są świadkami rozwoju Internetu i nowej geopolityki światowej.

Na Białorusi pokolenie z lat 1980–2000, poza wyżej wymienionymi doświadczeniami, może pamiętać powstanie niepodległego państwa białoruskiego. Ponadto tylko Białorusini w wieku 30–40 lat pamiętają, co to znaczy spędzać wakacje u babci na wsi, gdzie często mówiono po białorusku i czym była nowa białorutenizacja w latach 1990–1995, kiedy język białoruski szerzono w szkołach.

Sondaż przeprowadzony przez budzma.org potwierdza, że duży wpływ na kształtowanie się tożsamości Białorusinów z pokolenia millenialsów mieli rodzice, którzy obecnie deklarują białoruską tożsamość narodową i wybierają

² Tutaj i dalej tłumaczenia autorki z języka angielskiego.

język białoruski jako język rodzinny, którego uczą swoje dzieci [Vyniki sacyjalahičnaha dasledvannja... 2009; Kalita 2010: 110].

Tożsamość człowieka jest pojęciem wieloaspektowym i kształtuje się przez całe życie. Składa się z zakresów: dziedzicznego, społecznie realizowanego oraz indywidualnie formowanego [Nikitorowicz 2017: 352]. Dzisiejsi rodzice – czasem intuicyjnie – są świadomi tego, że język jako podstawa kultury narodu ma bardzo ważne znaczenie w kształtowaniu tożsamości. Wybierając język białoruski w komunikacji ze swoimi dziećmi, przekazują oni swoisty kod kulturowy, a nie tylko umiejętność mówienia.

Gdy mówimy o kwestii wyboru języka przez rodziców, pojawia się pytanie: czy język ojczysty może zostać wybrany? Lingwiści badający zjawisko dwujęzyczności językiem ojczystym albo macierzyńskim nazywają „ten pierwszy język, w którym zaczyna mówić dziecko i w którym buduje swoją wizję świata. Ma on znaczący udział w poznawaniu świata i kształtowaniu struktury osobowości, sprawiając, że człowiek się z nim utożsamia, a w dorosłym życiu zazwyczaj w nim myśli, śni, liczy i modli się” [Lipińska 2003: 15].

Jednak Tove Skutnabb-Kangas, fińska lingwistka i pedagog zajmująca się językami mniejszości etnicznych, proponuje następujące kryteria wyznaczenia języka ojczystego: „p o c h o d z e n i e, z n a j o m o ś ć, u ż y w a n i e i s t o s u n e k, trzy ostatnie mogą ulegać zmianie, wskutek czego może ulec zmianie sam język ojczysty jako taki” [Skutnabb-Kangas 1981: 18]. Autorka tej definicji stawia jako przykład samą siebie – ma dwa języki ojczyste i podkreśla, że każde z powyższych kryteriów jest jednakowo ważne. To drugie podejście wydaje mi się bardziej pasujące do badania sytuacji językowej w Białorusi, czasem także określanej mianem „dwujęzyczności asymetrycznej” [Kaleta 2018: 41].

Taką nazwę dwujęzyczności Białorusinów uzyskała u naukowców z powodu tego, że w państwie są dwa języki urzędowe, przy czym „główną rolę odgrywa język-gość, a nie język narodowy” [Kalita 2010: 204]. Niektórzy naukowcy zauważają, że rola języka białoruskiego jako urzędowego może być myląca, ponieważ nie pozwala objąć tego języka programem wsparcia języków zagrożonych [Lukašanec 2014: 145 za Kaleta 2018: 41].

Niejednoznaczna i mało zrozumiała jest sytuacja z językiem białoruskim dla lingwistów, niebędących białorutenistami. Z jednej strony, białoruski jest językiem wsi, a z drugiej strony – inteligencji, naukowców, opozycjonistów [Kaleta 2015: 20]. Jest to język urzędowy, jednak kryteria znajomości i używania języka białoruskiego jako ojczystego są drastycznie ograniczone. Jeśli zaś chodzi o trzecie kryterium języka ojczystego – kryterium stosunku – również nie jest dobrze, ponieważ w mediach często negatywnie mówi się o osobach posługujących się językiem białoruskim. Może dlatego na Białorusi jest bardzo rozpowszechnione [Michajlouskaja 2015: 53] zjawisko, które lingwista Einar Haugen [Haugen 1962] określił terminem *schizoglossia* – poczucie

niepełnej wartości jednego języka w porównaniu z innym. Białorusini nie mają problemu z określeniem swojej narodowości, co wynika ze spisu ludności z 2019 roku [Belstat 2019b], natomiast coraz rzadziej używają oni języka białoruskiego w domu i w społeczeństwie mimo zachowanego pozytywnego stosunku do swojej mowy. Możliwe, że nie zdają sobie sprawy, że wystarczą trzy pokolenia nieprzekazujące języka dzieciom i wnukom, by ten język zaniknął. Pokolenie pierwsze zaczyna uczyć się języka obcego. Pokolenie drugie staje się dwujęzyczne – języka ojczystego uczy się od rodziców, a obcego (dominującego w społeczeństwie) od otoczenia pozarodzinnego. Pokolenie trzecie uczy się tylko języka dominującego zarówno w domu, jak i w szerszym otoczeniu [Atlas języków... 2003: 34]. Dzieci millenialsów są tym trzecim pokoleniem Białorusinów.

Jak piszą Elżbieta Czykwin i Dorota Misiejuk [Czykwin, Misiejuk 1998: 32]: „przemoc symboliczna [państwa] realizuje się głównie przez edukację” i dlatego: „Każde działanie pedagogiczne stanowi obiektywnie symboliczną przemoc jako narzucanie przez arbitralną władzę arbitralności kulturowej” [Bourdieu, Passeron 1990, za: Czykwin, Misiejuk 1998: 32]. Arbitralna władza na Białorusi tworzy takie warunki, by przeważająca narodowość była zdominowana przez kulturę sąsiedniego kraju, co stawia rodziców świadomych swojej przynależności do kultury białoruskiej przed koniecznością asymilowania się lub emigrowania. Dlatego też w poszukiwaniu własnej kultury Białorusini często są zmuszeni zagłębić się w inną kulturę, emigrować wewnątrz. Wszystkie rodziny, które badałam, zarówno mieszkające na Białorusi, jak i poza jej granicami, muszą pogodzić się z dwujęzycznością i wielokulturowością własną i swoich dzieci. „Taka sytuacja jest szczególnie dramatyczna w sensie psychologicznym, ponieważ wymusza konieczność redefinicji siebie” [Czykwin, Misiejuk, 1998: 70]. Nie każdy człowiek może tego dokonać, dlatego wielu ludzi, nie tylko emigrantów, lecz także pozostających na Białorusi, rezygnuje z tej części własnej tożsamości i porzuca idee zachowania kultury swoich przodków w wychowaniu dzieci, nie będąc w stanie pokonać sprzeciwu kultury arbitralnej.

Oddzielną grupę stanowią Białorusini wychowujący dzieci, z którymi komunikują się po angielsku. W związku z tym warto jeszcze raz podkreślić, że w pytaniach o tożsamość językową ważne znaczenie oprócz postawy rodziców ma również prestiż, czyli wysoki status społeczny, tak zwana miękka władza języka [Odrawąż-Coates 2017: 121].

3. Badania

W grudniu 2022 r. w ramach rozprawy doktorskiej przeprowadziłam badania pilotażowe wśród siedmiorga rodziców pochodzących z Białorusi,

mających 25–50 lat, wychowujących dzieci w wieku od 3 do 12 lat. Poniżej przedstawiam wyniki koordynowanego przeze mnie wywiadu otwartego. Jestem również autorką pytań, które przetłumaczyłam na język białoruski / rosyjski – w zależności od wyboru osoby ankietowanej, ponieważ żadna z nich nie władała językiem polskim na wystarczająco wysokim poziomie. Odpowiedzi osób ankietowanych później zostały przetłumaczone na język polski i opracowane według metody kodowania badań jakościowych [Earl 2005: 347].

Podczas doboru próby badawczej określono następujące warunki:

- badana osoba to rodzic, obywatel Białorusi, wychowujący dziecko (dzieci) w wieku przedszkolnym lub wczesnoszkolnym,
- zna język białoruski / angielski na wysokim poziomie, wystarczającym do niezakłóconej codziennej komunikacji,
- codziennie rozmawia z dzieckiem wyłącznie w języku białoruskim / angielskim.

Pięcioro z badanych rodziców na co dzień rozmawia z dzieckiem / dziećmi w języku białoruskim, a dwoje w języku angielskim. Wszyscy mają wykształcenie wyższe i znają dwa języki (lub więcej) na poziomie pozwalającym na swobodną komunikację. Dwoje rodziców mówiących po białorusku pochodziło z tej samej rodziny, a pozostali – z różnych.

Celem badania było ujawnienie motywów wyboru danego języka (nazywanego dalej w tekście „językiem pierwszym”) ze względu na różnorodność jego definicji, którego dziecko uczy się od rodziców. Razem z pytaniem o motywację rodzice zostali także poproszeni o opisanie działań edukacyjnych mających na celu nauczanie ich dzieci umiejętności językowych.

Aby zebrać materiały niezbędne do badań jakościowych, przeprowadziłam wywiady pogłębione o charakterze eksploatacyjnym. Ich celem jest akumulowanie informacji o tym, w jaki sposób działania edukacyjne rodziców mogą wpływać na znajomość języka przez ich dzieci. Wywiad nie miał ograniczeń co do długości i treści odpowiedzi. Niżej podano odpowiedzi na kluczowe pytania.

a) W jakim języku rozmawiasz z dzieckiem najczęściej? Czemu wybrałaś / wybrałaś ten język jako główny w komunikacji z dzieckiem?

Rodzice uczący dzieci języka białoruskiego najczęściej odpowiadali, że kierowali się w tym wyborze uczuciami patriotycznymi. Pojawiały się następujące odpowiedzi:

...zrozumieliśmy, że chcemy, żeby dziecko nauczyło się języka białoruskiego jako ojczystego

...żeby dziecko, kiedy mówi, że moim językiem jest białoruski, mój język ojczysty to białoruski... nie kłamało

Było takie stałe przeświadczenie, że no jak można na Białorusi dziecko wychowywać nie w języku białoruskim

- Białorusineczko moja!
- Jesteś dumny?
- Tak

Jest język – jest państwo

...chęć zmiany asymilacji...

Zrozumiałam, że jeżeli jestem Białorusinką, to muszę trzymać się języka białoruskiego i przekazać ten język synowi.

Rodzice uczący dzieci w języku angielskim podkreślali możliwości ich rozwoju w przyszłości, nie ukrywali także, że był to swego rodzaju eksperyment pedagogiczny.

Przyczyna jest taka, jak u wszystkich: aby dać swojemu dziecku większe możliwości w przyszłości, większe możliwości rozwoju, więcej szans na podjęcie działalności, którą zechce, rozwój profesjonalny na pewno...

Język angielski to język międzynarodowy, dlatego taki był wybór, na angielski. Chcę wierzyć, że córka skorzysta z niego...

...bo skoro umiem mniej więcej, że tak powiem, dobrze mówić po angielsku, stwierdziłem, pomyślałem, że może warto spróbować, warto z nim po angielsku rozmawiać, bo słyszałem już o takich przykładach...

b) Opisz, jak uczysz dziecko języka. Jakie działania edukacyjne występują podczas nauczania?

Wśród działań edukacyjnych mających na celu naukę języka nie było dużej niezgodności między rodzinami uczącymi białoruskiego i angielskiego, co oznacza, że do nauki różnych języków można stosować podobne formy edukacji. Jedyną różnicą okazało się przywiązanie większej uwagi do tworzenia językowego środowiska i ustalenie więzi towarzyskich. W tym duchu częściej wypowiadali się rodzice rozmawiający z dziećmi po białorusku i mieszkający na Białorusi.

Odpowiedzi według częstotliwości występowania:

1. Zamierzone tworzenie sytuacji komunikacyjnej przez rodziców;
2. Udział w zajęciach specjalnych;
3. Czytanie książek w danym języku;
4. Oglądanie filmów w danym języku;
5. Rozmawianie w danym języku;
6. Poszukiwanie środowiska naturalnego, towarzystwa innych dzieci;
7. Przykład innych (ważnych dla dziecka dorosłych ludzi);
8. Gry edukacyjne.

c) Czy widzisz plusy znajomości tego języka przez dziecko?

Pomimo różnic w motywach wyboru języka pomiędzy rodzicami mówiącymi z dziećmi po białorusku albo angielsku, w obu tych grupach występuje podobieństwo w ocenie pozytywnych efektów dwujęzyczności dziecka.

Odpowiedzi według częstotliwości występowania:

1. Bogate słownictwo w języku, który jest celem nauczania;
2. Wysoki poziom znajomości języka;
3. Otwartość na inne języki i kultury;
4. Łatwość w przyswajaniu nowych języków i kultur;
5. Wysokie zaangażowanie rodziców przekłada się na wysoką jakość edukacji dziecka;
6. Bariera przeciw niepożądaney informacji;
7. Rozwój krytycznego myślenia dziecka;
8. Trudno powiedzieć.

d) Czy widzisz minusy znajomości tego języka przez dziecko?

Minusy nauczania języka białoruskiego bądź angielskiego zaobserwowano w obu grupach.

Odpowiedzi według częstotliwości występowania:

1. Brak przygotowania społeczeństwa;
2. Własne wahania;
3. Problemy w opanowaniu gramatyki dwóch języków (szczególnie podczas nauki języka angielskiego);
4. Sprzeciw innych członków rodziny;
5. Brak materiałów edukacyjnych;
6. Negatywne nastawienie logopedów do dwujęzycznego nauczania, problemy logopedyczne;
7. Własna niewydolność pedagogiczna;
8. Interferencja językowa;
9. Brak towarzystwa/diaspory.

4. Wnioski

Na podstawie badań widzimy, że język białoruski ma ważne znaczenie dla Białorusinów, jest on ich „językiem serca” [Kalita 2010: 229]. Rodzice dostrzegają różne zalety w jego przekazywaniu swoim dzieciom. W dodatku z badań wynika, że zarówno rodzice, jak i ich tożsamość mają duży wpływ na proces wychowania dzieci. Jednymi z głównych czynników podjęcia nauki przez dziecko języka białoruskiego są motywy patriotyczne oraz dumą ze swojej latorośli będącej lepszą wersją rodziców.

Oprócz tego możemy obserwować dwujęzyczność zamierzoną [Winiarczyk 2023: 10]. Pojawienie się tego zjawiska jest powiązane z rozwojem kontaktów międzynarodowych, a także wynika z wpływu mediów.

Do powyższych pobudek warto dodać potrzebę wewnętrzną spowodowaną oddziaływaniem tak zwanej *soft power* [Odrowąż-Coates 2017: 121] wybranego języka, w danym przypadku angielskiego. Znajomość wielu języków zaczęła tracić w Europie znaczenie rozdzielenia na bilingwizm inteligencji i bilingwizm naturalny [Skutnabb-Kangas 1981: 75], bo łatwość, z którą małe dziecko sięga po kreskówki czy gry komputerowe w języku obcym, wywołuje pytania: czy w ten sposób zaczyna się proces edukacyjny, czy jeszcze jest to działalność naturalna.

Trzeba przyznać, że dwujęzyczność powoduje wiele komplikacji, które rodzice wymieniali w swoich wypowiedziach. Wśród nich są interferencja językowa, zwłaszcza gdy są to języki spokrewnione, czy też trudności w oswajaniu dwóch gramatyk przez dziecko. Do tego warto jeszcze dodać problemy wywołane nieprzygotowaniem społeczności do komunikacji z osobami dwujęzycznymi, przestarzałe podręczniki, a w przypadku języka białoruskiego ograniczona liczba pomocy medialnych do nauki i zabawy, a w perspektywie brak wyższej edukacji z białoruskim językiem wykładowym.

Mimo to atuty znajomości dwu i więcej języków dla dzieci są znaczące. Zdaniem rodziców wiążą się nie tylko z ulepszonymi kompetencjami językowymi, lecz także z rozwojem osobowości dziecka, jego otwartością na inne kultury i zdolnością przetwarzania i analizowania różnorodnych informacji. Nadto wysokie zaangażowanie rodziców w proces edukacji pozytywnie odbija się na wynikach nauki języka i ogólnego rozwoju dzieci. Aktywne włączanie się w proces edukacyjny zarówno dzieci, jak i rodziców pozwala młodszemu rozwijać własny potencjał, co jeszcze raz potwierdza, że dzieci w wieku przedszkolnym uczą się przede wszystkim przez interakcję.

Na koniec chciałabym dodać, że rodzicom dzieci porozumiewających się w języku białoruskim często brakuje wspólnoty i wzajemnego dzielenia się doświadczeniem, które mogłyby zachęcić wahających się do podjęcia podobnych działań.

Dlatego celem moich badań jest zbieranie materiału i przekazywanie go pedagogom i ośrodkom edukacyjnym, do których zwracają się dzieci mające doświadczenie edukacji rodzinnej. W pracy z tymi dziećmi warto pamiętać, że mimo iż ich dwujęzyczność może wydawać się utrudnieniem, tak naprawdę jest ona wyzwaniem i ważną podstawą dla ich dalszego rozwoju. Zadaniem pedagogów jest zatem zrozumienie motywacji i dużej pracy rodziców, żeby nie zniekształcić tych pozytywnych efektów, lecz zmniejszyć trudności wynikające z dwujęzyczności i dwukulturowości.

References

- Atlas języków. Pochodzenie i rozwój języków świata*. 2003. Red. Comrie, Polinsky, Matthews. New York: Facts On File.
- Bandura Albert. 1971. *Social Learning Theory*. Morristown: General Learning Press.
- Bahdanovich Hanssen Natallia, Mamonka Volha. 2021. *Parental involvement in Early Childhood Education in Belarus. W: Parental Engagement and Early Childhood Education Around the World*. Red. S. Garvis, S. Phillipson, H. Harju-Luukkainen, A.R. Sadownik. New York: Routledge.
- Czykwini Elżbieta, Misiejuk Dorota. 1998. *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*. Białystok: Trans Humana.
- Earl Babbie. 2005. *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Belstat. 2019a. *Education in the Republic of Belarus. Statistical book*. Minsk: National Statistical Committee of the Republic of Belarus [online] <https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/78b/78bd508ae57d14b1772e94903ba90b80.pdf> [dostęp: 19.07.2024].
- Belstat. 2019b. *Wyniki spisu ludności 2019 roku* [online] https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/naselenie-i-migratsiya/naselenie/statisticheskie-izdaniya/index_41897/ [BY] [dostęp: 19.07.2024].
- Bourdieu Pierre, Passeron Jean-Claude. 1990. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London. SAGE Publications.
- Ferlazzo Larry, Hammond Lorie. 2009. *Building Parent Engagement in Schools*. New York: Linworth Publishing.
- Garvis Susanne, Phillipson Sivanes, Harju-Luukkainen Heidi, Sadownik Alicja Renata. 2021. *Parental Engagement and Early Childhood Education Around the World*. New York: Routledge.
- Haugen Einar. 1953. *The Norwegian Language in America, a Study in Bilingual Behavior, Volume 2: The American Dialects of Norwegian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Haugen Einar. 1962. *Schizoglossia and the linguistic norm. W: Monograph Series on Languages and Linguistics No. 15*. Red. E. Wobdworth, R.J. Di Pietro. Washington, D. C.: Georgetown University.
- Howe Neil, Strauss William. 2000. *Millennials rising: The Next Great Generation*. New York: Vintage Books.
- Język białoruski zagrożony wyginięciem. Władze nie widzą problemu*. 2014. [online] <https://www.polskieradio.pl/75/921/artykul/1020468,jezyk-bialoruski-zagrozony-wyginieniem-wladze-nie-widza-problemu> [dostęp: 20.06.2024].
- Kaleta Radosław. 2015. *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*. Warszawa: Katedra Białorutenistyki.
- Kaleta Radosław. 2018. *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*. Warszawa: Katedra Białorutenistyki.
- Kalita Inna. 2010. *Sovremennââ Belarus': âzyki i nacional'naâ identičnost'*. Ŭstí nad Labem: PF UJEP. [Kalita I.V. 2010. *Современная Беларусь: языки и национальная идентичность*. Ŭstí nad Labem: PF UJEP].
- Kołodziej Anna, Burzyńska-Wentland Lidia. 2009. *Strajki szkolne w Prusach Zachodnich w latach 1906–1907*. „Biuletyn Historii Wychowania” 25: 159–166.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* [online] [dostęp: 20.06.2024].
- Lipińska Ewa. 2003. *Język ojczysty, język obcy, język drugi*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Lukašanec Aljaksandr. 2014. *Bielaruskaja mova ŭ XXI stahoddzi: razvicčë sistëmy i prablemy funkcyjanavnja*. Minsk: Belaruskaja navuka [Лукашанец Аляксандр. 2014.

- Беларуская мова ў XXI стагоддзі: развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*. Мінск: Беларуская навука].
- Marvan Jiří. 2008. *Introducing Europe to Europeans Through Their Language: One Europe for Centuries – the Euro-Czech View*. Praga: School of Czech Studies.
- Michajloŭskaja Sniażana. 2015. *Bielaruskaja mova: karystaŭniki i prychiŭniki*. „Bielaruskaja dumka” № 4: 52–57 [Міхайлоўская Сняжана. 2015. *Беларуская мова: карыстальнікі і прыхільнікі*. „Беларуская думка” № 4: 52–57].
- Milewski Jan. 2005. *Wstęp do materiałów konferencyjnych*. W: *Stosunki polsko-białoruskie w województwie Białostockim w latach 1939–1956*. Red. J.J. Milewski, A. Pyżewska. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Morgan Nikola S. 2016. *Engaging Families in Schools: Practical Strategies to Improve Parental Involvement*. New York: Taylor & Francis.
- Nahornaja Aliena. 2021. *Mova 404: bielaruskaja mova ŭ Bielarusi: realnyja historyi*. [online] <https://www.mova404.info/book> [dostęp: 20.06.2024] [Нагорная Алена. 2021. *Мова 404: беларуская мова ў Беларусі: рэальныя гісторыі*]. E-book: Umovy dlja movy].
- Nikitorowicz Jerzy. 2017. *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*. Kraków: Impuls.
- Odrowąż-Coates Anna. 2017. *Peaceful expansion of the English language in Europe. A tool of integration or quiet colonization?* „Multicultural Studies” III (1): 115–125.
- Pieciuch Ewelina. 2017. *Zaangażowanie – klucz do sukcesu w wychowaniu dziecka*. W: *Sukces jako zjawisko edukacyjne*. Vol. II. Red. W. Żłobicki, M. Homeniuk. Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Skutnabb-Kangas Tove. 1981. *Bilingualism or not. The education of minorities*. Clevedon, Avon: Multilingual Matters. E-book [online] <https://archive.org/details/bilinguallismorno000skut> [dostęp: 20.06.2024].
- Solomon Mattie Lee. 2011. *Missing Link? Parent Discussions About Their Role in the Education of Their Children*. Bloomington: iUniverse.
- Troupe Kasan. 2021. *Education’s Missing Link: Parental Engagement*. Kingston: LMH Publishing.
- UNDP. 2024. *Human Development Report 2023/2024* [online] <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24> [dostęp: 19.07.2024].
- Vyniki sacyjalahičnaha dasliedvannia “Nacyjanahna identyčnasć vačami bielarusai: chto my i jakimi my budziem?* 2009 [online] https://budzma.org/news/vyniki-prezientacyi-sacyjalahichnaha-dasliedvannia-2009.html?sphrase_id=710327 [dostęp: 18.06.2024] [Вынікі сацыялагічнага даследвання “Нацыянальная ідэнтычнасць вацамі беларусаў: хто мы і якімі мы будзем? 2009].
- Wacławek Maria, Wtorkowska Maria. 2019. *Polaków stosunek do edukacji – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów*. „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 28: 105–126.
- Winiarczyk Justyna. 2023. *Twoje dziecko może mówić także po angielsku*. E-book <https://englishspeakingmum.pl/twoje-dziecko-moze-mowic-takze-po-angielsku>.

STRESZCZENIE: W artykule zwrócono uwagę na temat powiązany zarówno z językoznawstwem, jak i pedagogiką, a mianowicie edukację językową w kręgu rodziny. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że pomimo rosnącego zainteresowania takim zjawiskiem, jakim jest tzw. dwujęzyczność zamierzona, w literaturze naukowej znajdujemy wciąż mało badań i informacji na ten temat. Proces uczenia się nowego języka jako drugiego przy jednoczesnym zachowaniu języka rodzinnego dziecka jest obciążony uprzedzeniami i uwarunkowaniami społeczno-politycznymi. Temat

jest szczególnie dotkliwy dla rodziców posługujących się językiem zagrożonym wyginięciem (na przykład białoruskim), gdyż muszą oni stanąć przed dylematem: pozostać przy swoim tradycyjnym języku i kulturze czy wybrać język powszechnie używany w społeczeństwie, w którym pozostają. Jak pokazują badania, wybór języka w takim razie staje się wyborem nie tylko narzędzia komunikacji, ale także kulturowym i tożsamościowym. Tak dzieje się w białoruskich rodzinach, które decydują się zachować język białoruski dla swoich dzieci lub wybierają język angielski do komunikowania z dzieckiem. Przedmiotem niniejszych badań są działania edukacyjne i motywy rodziców (obywateli Białorusi, mieszkających w Białorusi lub w innych krajach europejskich jako pierwsze pokolenie migracji) mające na celu systematyczne i zorganizowane nauczanie dzieci języka białoruskiego/angielskiego. Badania przeprowadzono w formie wywiadów pogłębionych z siedmiorgiem Białorusinów pochodzących z pokolenia millenialsów (1981–1995) i wychowującymi dziećmi w wieku 3–12 lat. W trakcie wywiadów zadawano pytania dotyczące działań edukacyjnych zmierzających do celowego, zorganizowanego nauczania dzieci języków w rodzinie oraz plusów i minusów dwujęzyczności dzieci z punktu widzenia respondentów. Pięcioro rodziców używało języka białoruskiego do komunikacji w rodzinie i nauczania dzieci, a dwoje – angielskiego, chociaż wszyscy biegle władali językiem rosyjskim (a czasem także innymi językami). Badania stanowią pracę przygotowawczą w ramach rozprawy doktorskiej. Główne założenia badawcze to: a) edukacja rodzinna nie tylko może być zorganizowana, zamierzona i motywowana, lecz także może odgrywać wiodącą rolę w rozwoju umiejętności językowych dziecka; b) działania edukacyjne rodziców mogą być bardzo interesujące dla nauczycieli języków obcych, zwłaszcza tych pracujących z dziećmi dwujęzycznymi. Wyniki badań wykazały, że działania edukacyjne wybierane przez rodziców do nauki języka białoruskiego i angielskiego cechowały się podobieństwem i mogły zostać podzielone na kilka kluczowych grup. Oznacza to, że badanie i kategoryzacja tych działań mogłoby być przydatne w tworzeniu wspólnego podejścia do nauki języka od najmłodszych lat. Badania mogłyby także pomóc nauczycielom w nauczaniu dzieci dwujęzycznych, posługujących się językiem białoruskim lub jakimkolwiek innym językiem jako językiem komunikacji w rodzinie.

СЛОВА КЛУЧОВЫЕ: *edukacja rodzinna, dwujęzyczność zamierzona, motywacja rodziców, wczesny rozwój dziecka, język białoruski, język angielski.*

АНАТАЦЫЯ: У артыкуле звяртаецца ўвага на тэму, якая спалучае ў сабе пытанні як з мовазнаўства, так і педагогікі, – сямейнае моўнае выхаванне. Гэтая тэма зацікавіла аўтара па прычыне таго, што, нягледзячы на рост цікавасці да практык сямейнага навучання і так званага свядомага двумоўя, у навуковай літаратуры ўсё яшчэ вельмі мала даследаванняў і інфармацыі па ёй. Працэс вывучэння новай мовы пры захаванні сямейнай мовы дзіцяці па-ранейшаму суправаджаецца прадурзятым стаўленнем і сацыяльна-палітычным кантэкстам. Тэма гэтая асабліва актуальная для бацькоў, якія размаўляюць на мове, што знаходзіцца пад пагрозай знікнення (напрыклад, беларускай), бо яны вымушаныя стаць перад выбарам: прытрымлівацца сваёй традыцыйнай мовы і культуры альбо выбраць больш распаўсюджаны варыянт. Як паказвае даследаванне, свядомы выбар мовы камунікацыі можа быць не толькі выбарам лінгвістычным, але таксама выбарам культуры і самаідэнтыфікацыі. Так адбываецца ў беларускіх сем'ях, якія вырашаюць захаваць беларускую мову, навучаючы ёй сваіх дзяцей ці выбіраюць англійскую мову як гарантыю будучага поспеху для

дзіцяці. Прадметам даследавання ў артыкуле з'яўляецца навучальная дзейнасць і матывы бацькоў (грамадзян Рэспублікі Беларусь, што жывуць у самой рэспубліцы ці іншых еўрапейскіх краінах у якасці першага пакалення імігрантаў), накіраваныя на сістэматычнае і арганізаванае навучанне дзяцей беларускай / англійскай мове. Даследаванне праводзілася ў форме глыбінных інтэрв'ю з сямю беларусамі з пакалення міленіялаў (1981–1995), якія выхоўваюць дзяцей 3–12 гадоў. Інтэрв'ю ўключала ў сябе пытанні аб дзеяннях бацькоў у мэтах навучання дзяцей мовам, а таксама пытанні аб прычынах выбару мовы навучання і камунікацыі і пытанні аб плюсах і мінусах дзіцячага білінгвізму, з пункту гледжання рэспандэнтаў. Пяцёра бацькоў у сямейных зносінах і навучанні дзяцей выкарыстоўвалі беларускую мову і двое – англійскую, але ўсе добра валодалі рускай (а часам і іншымі мовамі). Даследаванне праводзілася ў рамках падрыхтоўкі да напісання кандыдацкай працы. Асноўныя гіпотэзы даследавання: а) сямейнае выхаванне можа быць не толькі арганізаваным, мэтанакіраваным і матываваным, але яно таксама можа адыгрываць вядучую ролю ў развіцці моўных навываў дзіцяці; б) навучальная дзейнасць бацькоў можа прадстаўляць цікавасць для прафесійных выкладчыкаў мовы, асабліва для тых, хто працуе з двухмоўнымі дзецьмі. Вынікі даследавання паказалі, што ў працэсе выкладання мовы абраная бацькамі навучальная дзейнасць мела шмат агульных тэхнік як для англійскай, так і для беларускай. Гэта азначае, што даследаванне і апісанне гэтай дзейнасці можа быць карысным для стварэння агульнага падыходу да вывучэння мовы з самага ранняга ўзросту. Даследаванне магло б таксама дапамагчы настаўнікам у выхаванні дзяцей-білінгваў, якія выкарыстоўваюць беларускую ці іншую мову як мову сямейных зносін.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: сямейнае выхаванне, свядомае двухмоўе, матывацыя бацькоў, ранняе развіццё дзіцяці, беларуская мова, англійская мова.

Data przesłania artykułu: 12.06.2024

Data akceptacji artykułu: 30.08.2024

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Hanna Halavina – Polska, Uniwersytet w Białymstoku, Szkoła Doktorska Nauk Społecznych; mgr; specjalność naukowa: lingwistyka; zainteresowania naukowe: wielojęzyczność, wielokulturowość, pogranicze polsko-białoruskie.

Wybrane publikacje (2023–2024):

1. Halavina Hanna. 2022. *History and Perspectives of Intercultural Dialog Between Poland and Belarus. Based on Biographies of Prominent Personalities*. "Polish Journal of Educational Studies" 74, № 1: 65–74.
2. Halavina Hanna. 2023. *Wpływ pandemii COVID-19 na proces edukacji w Polsce i Białorusi. W: Postpandemiczna rzeczywistość. Jak Koronawirus zmienił świat?* Red. K. Kuźmicz, K. Woźniak, K.K. Bach. Białystok: Wydawnictwo UwB.